

УДК 94:327.2(470+571):051«1899/1914»

Ботіка Т. С.,
кандидат історичних наук, Одеська національна
академія харчових технологій (Україна, Одеса),
btatiana654@gmail.com

РОСІЙСЬКІ ЧАСОПИСИ ПРО АНГЛО–РОСІЙСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглядаються англо–російські зв'язки у відображенні часописів Російської імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст. На основі публікацій простежена еволюція поглядів російської громадськості щодо англо–російських відносин.

Ключові слова: Велика Британія, Російська імперія, міжнародні відносини, зовнішня політика, російські часописи.

На рубежі ХІХ – ХХ ст. в російській пресі намітилася тенденція щодо прискіпливого звернення до проблем зовнішньополітичного курсу Великої Британії. Ключовим аспектом виступали англо–російські зв'язки. Інтерес до Великої Британії в Російській імперії ґрунтувався на фундаменті історичних чинників, оскільки обидві імперії впродовж століть були активними учасниками міжнародних подій.

Кореспонденти журналів зверталися до історії англо–російських зв'язків. Позиція консервативного «Русского вестника», який у 1906 р. дослідив історію взаємозв'язків між Великою Британією та Росією, дозволяє стверджувати, що політичні та економічні інтереси сторін майже завжди стикалися між собою. На думку часопису, історія взаємозв'язків між Англією та Росією розпочалася ще за часів правління Івана Грозного. Шукав союзу з Англією і Петро І. Під час «Північного акорду» були здійснені серйозні намагання Росії налагодити дружні стосунки з Англією. У Великій Британії до ідеї «Північного акорду» віднеслися загалом співчутливо, проте переговори щодо укладення союзного договору затягнулися на невизначений термін. Російські дипломати вимагали від Англії субсидії на випадок війни з Туреччиною, пропонуючи свою допомогу у разі війни Англії з Іспанією. Велика Британія відмовлялася брати навіть непрямую участь у російсько–турецькій війні, тому що це порушувало її торгівельні інтереси.

Остаточо розірвав відносини з Англією Павло І. Він навіть розпорядився підготувати у 1801 р. похід донських козаків на Індію, перлину Британської імперії. За Олександра І розігрався черговий конфлікт у стосунках з Англією. Лише згодом доля поєднала Росію та Велику Британію – у коаліції проти Наполеона. Роль Англії у Кримській війні (1853–1856 рр.) «Русским вестником» визначалася, як дуже небезпечна для Росії. Після підписання Паризького договору (1856 р.) були введені принизливі для Росії умови, за якими Чорне море стало нейтральним, в результаті чого Росія була позбавлена можливості тримати там військовий флот. Ще одна стаття договору відбирала від Росії південну частину Бессарабії та приєднувала її до Молдавії.

Друга половина ХІХ ст. характеризувалася різким загостренням протиріч у Центральній Азії у 1870–х рр., відкритою ворожістю обох сторін у зв'язку з російсько–турецькою війною 1877–1878 рр., коли Велика Британія не дала можливості Росії скористатися плодами своєї перемоги над Османською імперією [11, с. 621–629].

Під впливом вказаних історичних чинників на рубежі ХІХ – ХХ ст. у російському суспільстві збереглася так звана англофобія [3, с. 543].

Важливим фактором, який вплинув на англо–російські зв'язки, виявилася англо–бурська війна (1899–1902 рр.). За оцінками російських часописів, війна з бурями нанесла значного удару по всій Британській імперії, а також суттєво вплинула на міждержавні відносини країн Європи, оскільки авторитет Англії сильно постраждав під впливом війни [10, с. 385]. Уся російська преса завзято засуджувала позицію Великої Британії.

Радянський та російський історик А. Давідсон зауважив, що прямого зіткнення між Росією та Великою Британією під час англо–бурської війни не відбулося. Проте, відомим залишається той факт, що уряд Миколи ІІ проводив антибританську політику. Більше 200 російських добровольців воювали у Трансваалі на стороні бурів [8, с. 52].

На рубежі ХІХ – ХХ ст. значно загострилися англо–російські протиріччя, пов'язані з Персією. Велика Британія здавна воліла відкрити двері для ведення там своєї торгівлі. В. Гольцев у «Русской мысли» за 1899 р. наголошував, що суперництво Росії та Англії може виявитися загрозою не лише для азійської цивілізації, але й для подальшого розвитку обох зацікавлених сторін [6, с. 172]. Декілька років потому російська преса повідомляла, усі негаразди, що відбувалися у Персії, виявилися причиною численних економічних інтересів Росії та Англії [13, с. 30].

Енергійну боротьбу з російським впливом Велика Британія здійснювала у Китаї. Приводом до цього стала запекла боротьба провідних західних країн за концесії на побудову залізниць, яка розгорнулася наприкінці ХІХ ст. [2, с. 743]. Усі кореспонденції, в яких мова йшла про китайські справи, відверто вказували на конфлікт між Росією та Великою Британією.

Під впливом британського та американського урядів не було досягнуто угоди між Росією та Китаєм щодо евакуації Манчжурії. У той же час, користуючись розгубленістю російської дипломатії, Англія розправилася з Тибетом. Напередодні підписання Портсмутського миру (1905 р.) Велика Британія відновила союзний договір з Японією. За оцінками російських часописів, англо–японський договір (1902 р.) визначався як міцна фортеця, що закріпила Азію за обома союзниками. Це означало, що відтоді ні Росія, ні жодна інша країна не могли навіть вступити на цю територію.

Зацікавленість у зближенні з Англією, за якою у російській пресі зберігався статус «політичного лицемірства» [4, с. 692], журналісти пов'язували з декількома причинами. Часописи відзначали, що, на момент втрати Великою Британією своїх передових економічних позицій, у випадку війни з Німеччиною їй був потрібний союзник. Якщо на морі Англія могла розраховувати на власні сили, то для ведення сухопутної війни без підтримки союзника, ситуація виглядала досить серйозною. У 1904 р. між Англією та Францією було укладено договір, який відкривав нові перспективи у міжнародних відносинах.

Російська преса, слідкуючи за кожним кроком британської зовнішньої політики, повідомляла про те, що нарешті настав момент для зближення з Англією. Головна причина полягала у тому, що після закінчення російсько–японської війни та в результаті революції 1905 р., Росія відчувала себе не досить сильною. Урядова політика сприяла тому, що зближення з Англією пішло б на користь Росії у її відносинах з Японією, де не вгасали

антиросійські наміри. Російський царизм був не готовий до нових зіткнень на Далекому Сході, тому намагався завдяки Англії уникнути їх шляхом угоди з Японією. Отже, росіяни мали намір піти на союз з Великою Британією, маючи за мету ліквідувати міжнародну напругу [5, с. 11–12].

Російські часописи відверто вказували на важливість угоди з Англією. Восени 1906 р. у пресі з'явилася новина про приїзд до Росії англійського дипломатичного корпусу на чолі з послом А. Нікольсоном. «Московский еженедельник» назвав цей приїзд урочистою подією міжнародного життя [14, с. 3–4]. Восени 1907 р. про переговори між обома сторонами почали писати у часописах. Так, Г. Трубецький писав «Московскому еженедельнику», що «наші відносини з Англією знаходяться на хорошому шляху. Тибет і Афганістан, ймовірно, виступають предметом переговорів з Англією. У їх основі лежить думка щодо повного примирення взаємних інтересів, а також усунення усього, що може вважатися зайвим приводом даремних суперечок... В результаті, мається на увазі встановлення зовсім нових відносин з Англією...» [15, с. 56].

Не зважаючи на те, що так звана холодність між країнами формально завершилася у 1907 р. створенням Троїстого союзу, англо-російський договір щодо розмежування сфер впливу в Афганістані, Ірані та Тибеті не призвів до вирішення всіх протиріч, що існували між двома імперіями. Висвітлення англо-російської угоди 1907 р. в російській пресі проходило під впливом двох тенденцій. Перший аспект трактував цей договір як прояв миру у зовнішній політиці, другий розглядав його як антигерманське угруповання, як знаряддя завоювальних планів на Близькому Сході.

Згодом на сторінках часописів почали писати про те, що у Росії з Англією не було спільних економічних інтересів. Напередодні Першої світової війни, у 1913 р. Г. Олексинський у «Современном мире» повідомляв про початок дружніх стосунків між країнами. Таку поведінку сторін він пояснював двома причинами. По-перше, мова йшла про політичне пробудження азійських народів, що призвело до революційного руху в Персії та республіканського перевороту у Китаї. Як зазначав часопис, це змусило російський та англійський уряди думати не про взаємну конкуренцію, а про спільну діяльність задля того, щоб втихомирити непокірних азійців. По-друге, торгівельна конкуренція між Німеччиною та Англією примусила останню зблизитися з Росією. Поява німецьких товарів на всесвітньому ринку глибоко вразила інтереси британського капіталізму. Статистичні дані свідчать про швидкий розвиток німецького експорту, що супроводжувався відносним послабленням англійських показників. Як писав автор статті, монопольному положенню Англії на світових ринках прийшов неминучий кінець [1, с. 149–151].

Як відзначала російська преса, питання щодо англо-російського зближення було порушене у Палаті громад. В. Гольцев на сторінках «Русской мысли» ще за 1904 р. повідомляв, як в Англії поширювалися голоси на користь зближення з Росією [7, с. 233]. Не зважаючи на те, що ідея такого союзу користувалася в Англії симпатією до Росії, радикальні кола відверто протестували проти своєчасності зближення з російським урядом.

Разом з цим росіяни не приховували думки про те, що дружба з Англією мала свої характерні особливості.

Ще у 1904 р. «Русский вестник» в огляді іноземних справ зазначав, що Англія – розумна нація, що дуже добре розуміла кордони можливого і неможливого. Вона завжди могла змінити образ своїх дій, коли її інтереси стикалися з інтересами супротивників, а також, навпаки, посилити вплив тоді, коли помічала певну поступливість конкурента [12, с. 305]. Російські журналісти писали, що дружбою з Англією Росія повинна вміло користуватися. За їх розумінням, Велика Британія потребувала у сильній Росії лише задля протистояння германській загрозі. У Лондоні відзначали: «Краще бачити Росію у Константинополі, ніж германський військовий арсенал у Перській затоці», – писав дослідник М. Єрофеев [9].

Таким чином, публікації часописів свідчать, що до кінця XIX ст. і Росія, і Велика Британія, були не просто суперниками, а ворогами. Для такого сприйняття було чимало причин. Економічні, політичні, стратегічні міркування визначали протистояння обох країн. Вирішення англо-російських протиріч, головним чином, залежало від того, як сторони оцінювали одна одну. Якщо в кінці XIX – на початку XX ст. англо-російські відносини визначалися як гострі та ворожі, то після 1907 р. росіяни виявили симпатію та прихильність до англійців, що стало предметом детального висвітлення російськими часописами.

Список використаних джерел

1. Алексинский Г. Политика и экономика в международных делах // Современный мир. – СПб., 1913. – №2. – С.148–156.
2. Английские происки в Китае // Русский вестник. – СПб., 1899. – №4. – С.743–749.
3. Англичане в частной жизни и в политике // Русский вестник. – СПб., 1900. – №6. – С.538–547.
4. Англия, как мировая печальница // Нива. – СПб., 1906. – №43. – С.692.
5. Ботика Т. С. Англо-російське зближення напередодні Першої світової війни / Т. С. Ботика // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2014. – Вип.6. – С.11–15.
6. Гольцев В. Иностранное обозрение // Русская мысль. – М., 1899. – №2. – С.171–177.
7. Гольцев В. Иностранное обозрение // Русская мысль. – М., 1904. – №5. – С.232–238.
8. Давидсон А. Б. Образ Британии в России XIX и XX столетий / А. Б. Давидсон // Новая и новейшая история. – М., 2005. – №5. – С.51–54.
9. Ерофеев Н. А. Очерки по истории Англии 1815–1917 / Н. А. Ерофеев. – М.: Изд-во ИМО, 1959. – 263 с.
10. Иностранное обозрение. Политическое настроение в Европе // Вестник Европы. – СПб., 1900. – №1. – С.384–397.
11. Теплов В. Обзор внешних событий. Англо-русские отношения // Русский вестник. – СПб., 1906. – №12. – С.621–644.
12. Теплов В. Обзор внешних событий. Посредничество держав // Русский вестник. – СПб., 1904. – №6. – С.305.
13. Трубецкой Г. Внешняя политика за неделю // Московский еженедельник. – М., 1909. – №3. – С.27–34.
14. Трубецкой Г. К приезду английской депутации // Московский еженедельник. – М., 1906. – №28. – С.3–5.
15. Трубецкой Г. Слухи и впечатления // Московский еженедельник. – М., 1907. – №16. – С.54–57.

References

1. Aleksinskiy G. Politika i ekonomika v mezhdunarodnykh delakh // Sovremennyy mir. – SPb., 1913. – №2. – S.148–156.
2. Angliyskie proiski v Kitae // Russkiy vestnik. – SPb., 1899. – №4. – S.743–749.
3. Anglichane v chastnoy zhizni i v politike // Russkiy vestnik. – SPb., 1900. – №6. – S.538–547.
4. Angliya, kak mirovaya pechalnitsa // Niva. – SPb., 1906. – №43. – S.692.
5. Botika T. S. Anglo-rosiyske zblizhennya naperedodni Pershoyi svitovoyi viyni / T. S. Botika // Naukoviy visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. – Odesa, 2014. – Vip.6. – S.11–15.

6. Goltsev V. Inostrannoe obozrenie // Russkaya myisl. – M., 1899. – №2. – S.171–177.
7. Goltsev V. Inostrannoe obozrenie // Russkaya myisl. – M., 1904. – №5. – S.232–238.
8. Davidson A. B. Obraz Britanii v Rossii XIX i XX stoletiy / A. B. Davidson // Novaya i noveyshaya istoriya. – M., 2005. – №5. – S.51–54.
9. Erofeev N. A. Ocherki po istorii Anglii 1815–1917 / N. A. Erofeev. – M.: Izd-vo IMO, 1959. – 263 s.
10. Inostrannoe obozrenie. Politicheskoe nastroyenie v Evrope // Vestnik Evropyi. – SPb., 1900. – №1. – S.384–397.
11. Teplov V. Obzor vneshnih sobyitiy. Anglo-russkie otnosheniya // Russkiy vestnik. – SPb., 1906. – №12. – S.621–644.
12. Teplov V. Obzor vneshnih sobyitiy. Posrednichestvo derzhav // Russkiy vestnik. – SPb., 1904. – №6. – S.305.
13. Trubetskoy G. Vneshnyaya politika za nedelyu // Moskovskiy ezhenedelnik. – M., 1909. – №3. – S.27–34.
14. Trubetskoy G. K priezdu angliyskoy deputatsii // Moskovskiy ezhenedelnik. – M., 1906. – №28. – S.3–5.
15. Trubetskoy G. Sluhi i vpechatleniya // Moskovskiy ezhenedelnik. – M., 1907. – №16. – S.54–57.

Botika T. S., PhD, *Odessa National Academy of Food Technologies (Ukraine, Odessa)*, btatiana654@gmail.com

Russian magazines about English–Russian connections at the end of the 19th at the beginning of the 20th centuries

The English–Russian connections in the explanation of the Russian empire's magazines at the end of the 19th beginning of the 20th centuries are depicted in the article. On the basis of the publications the evolution of the Russian community as to the English–Russian relations is observed.

Keywords: Great Britain, Russian Empire, international relations, foreign policy, Russian magazines.

Ботика Т. С., кандидат исторических наук, Одесская национальная академия пищевых технологий (Украина, Одесса), btatiana654@gmail.com

Российские журналы про англо–русские связи конца XIX – начала XX вв.

Рассматриваются англо–русские связи в освещении журналов Российской империи конца XIX – начала XX вв. На основании публикаций прослежена эволюция взглядов российской общественности относительно англо–русских отношений.

Ключевые слова: Великобритания, Российская империя, международные отношения, внешняя политика, российские журналы.

* * *

УДК 39;572.9

Rahimli R.,
Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher,
Institute of Archaeology and Ethnography
of the National Academy of Sciences of Azerbaijan
(Azerbaijan, Baku), rus_rahimli@yahoo.com

NORTH CAUCASIAN PEOPLES' ETHNO–POLITICAL ASSOCIATIONS AND THEIR IMPACT ON SOCIOPOLITICAL PROCESSES IN MODERN TIMES

For the first time in the last 20 years ethnic identity and super ethnic interests in the region began to be highlighted in the Caucasian politics.

We should note that in the North Caucasus located in the border of Europe and Asia, between the Black and Caspian Seas the impact of ethno political groups on public processes is taken place in an active way in the modern times. Considering geopolitical position and natural resources this region has been on the focus of interests of mighty empires for many centuries. Cultural and ethnic diversity of the Caucasus prove the richness of civilization, and also leads to ethnic diversity which is the source of regional conflicts that hinder economic and public development.

Keywords: North Caucasian, Turkish ethnic peoples, Kumuk, Nogai Karachays, Balkars, Circassian.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Different approaches to security issues in the Caucasus, overlapping and intersecting points of global, regional and national interests are among the most–discussed topics. In the

sub region Caucasus the formation of secure environment is determined by factors that are different in content and direction.

Artificially reducing the number of Turkish ethnic groups in the USSR was accompanied by repressive measures. Turkish peoples (Crimean Tatars, Karachays, Balkars etc.) were involuntarily displaced from their historical lands during the Second World War. After the collapse of the Soviet Union, hostility seeds planted by Russia germinated and turned into the armed conflicts. The Caucasus region that housed many different ethnic groups became the victim of Russia experiments [3, p. 23–35].

The Central government, that feared from awakening of the national consciousness of the North Caucasian peoples and strengthening of the understanding process their historical roots, tried to keep the former Soviet Union by all means. Nevertheless, in the mid–80s of the twentieth century the reconstruction in the former Soviet Union encompassed all areas of public life, including national relationships [6, p. 24]. The unresolved problems in national relations began to appear one after the other, a lot of mistakes that were made over the years manifested itself. Socio–economic, legal and demographic problems, the development of language and culture, the preservation of national traditions and groundless territorial claims together brought about so many difficulties that all of these issues led to the aggravation of relations in the former Soviet Union [5, p. 137].

Since the late 80s of the twentieth century national conflicts in the North Caucasus has covered the entire region. The government of the Union deteriorated these problems rather than solving them. As a result, politicizing of ethnic groups that performed as a subject in the policy became a controversial issue. Some intriguers who distinguished themselves in the strengthening of the national consciousness put the peoples' interests in danger so as to realize their goals.

For the first time in the last 20 years ethnic identity and super ethnic interests in the region began to be highlighted in the Caucasian politics. Azerbaijani, Kumuk, Nogai, Karachay, Balkar, Ahısqa Turks (a total number of 10 million 500 thousand persons) are accepted as Turks. The world's power centers with interests in the Caucasus are pursuing «spider» policy in accordance with these groups' social, public, political, economic, ethno cultural interests. At present, in the North Caucasus wider political processes are being developed by giving importance to the «Circassian dossier».

In the past few years on May 21, memorial days are being held under the name of «the victims of the Caucasian War» or «Circassian genocide» in Kabardino–Balkaria, Karachay–Cherkessia, Adygea and Abkhazia regions in the North Caucasus. In addition, conferences are held, articles are published on the historical topics about the outrageous tragedy that took place in the nineteenth century. Since only Circassian communities got the special attention as victims of 145–year–long «Caucasus War», as a result special interests to these communities grew. Therefore now the communities with Circassian origin have large diasporas in Israel, Jordan, Egypt, Syria, Turkey, Iraq, Saudi Arabia, Germany, Belgium, Sweden, the United States, Canada, France, the Netherlands and other countries. In recent years great powers have started to fight in the North Caucasus to monopolize emerging common Circassian idea that is becoming stronger. The West, the Muslim East and Russia are conditionally more different in this issue. Naturally, Turkey, Arab countries, the West and the US want to resolve this issue in terms of their own interests.